

ЛИЦА КОЈА ИМАЈУ ПРАВО НА НОВЧАНУ НАКНАДУ НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ У СЛУЧАЈУ СМРТИ ИЛИ ТЕШКОГ ИНВАЛИДИТЕТА

1 О НАКНАДИ НЕМАТЕРИЈАЛНЕ ШТЕТЕ УОПШТЕ

1. У југословенској правној теорији о накнади нематеријалне штете доста је писано и казано у послератном периоду, нарочито од 1951. године када је сачињен наш први Нацрт закона о накнади штете¹⁾. Резултати у овој области до којих се дошло у теорији, односно у дугогодишњој судској пракси, која се у знатној мери формирала под утицајем поменутог Нацрта, дошли су до изражаја у Закону о облигационим односима из 1978. године²⁾. Питања из домена накнаде нематеријалне штете била су предмет интересовања правних писаца и после доношења Закона о облигационим односима.³⁾ Примена законских одредаба у пракси представља и даље интересантно подручје за истраживање.

2. Новчана накнада нематеријалне штете, као облик накнаде, данас је општеприхваћена у југословенском праву. После вишегодишњих живих дискусија о њеној оправданости, у правној теорији и судској пракси преовладало је схватање да је новчана накнада сасвим оправдан, могућ и пожељан облик накнаде нематеријалне штете. Као таква прихваћена је и регулисана у Закону о облигационим односима.

¹⁾ Видети на пример: Калоџера, М., Накнада неимовинске штете, Загреб, 1941; Станковић, О., Новчана накнада неимовинске штете, Београд, 1972; Живковић, С., Накнада штете (имовинске и неимовинске, Београд, 1972. и други.

²⁾ „Службени лист СФРЈ” бр. 29/78, од 26. 5. 1978.

³⁾ Станковић, О., Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, том други, Београд, 1978, страна 289; Ивошевић, З., Накнада штете због умањења животних активности, Анали Правног факултета у Београду, бр. 3-5/1978, стр. 661; Пеншић, Н., Накнада нематеријалне штете, Уговорно и одштетно право по Закону о облигационим односима, Зборник радова, Београд 1979, стр. 437; Михаиловић, Р., Накнада штете због претрпљених физичких болова, Правни живот, бр. 5/1979, стр. 61; Јелчић, О., Новчана накнада нематеријалне штете у случају телесне повреде, Наша законитост, бр. 10/1982, стр. 53; Перенић-Коман, Ј., Облици, обим и висина неимовинске штете, Судска пракса, Београд, бр. 2/1983, стр. 68; Тороман, М., Накнада за претрпљене болове у југословенском праву, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-4/1983, стр. 708; Стојановић, Д., Коментар закона о облигационим односима (редактори: проф. др Слободан Перовић и проф. др Драгољуб Стјонавић), Крагујевац, 1980, стр. 603; Тороман, М., Коментар закона о облигационим односима (редактори: проф. др Борислав Благојевић и проф. др Врпета Круљ), Београд, 1980, стр. 538; Визнар, Б., Коментар закона о обвезним (облигационим) односима, Загреб, 1978, стр. 220.

3. Закон о облигационим односима под штетом, као условом грађанске одговорности, подразумева умањење друштвених средстава, односно нечије имовине (обична штета) и спречавање њиховог повећања (измакла корист) као и наношење другог физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета)⁴). У оквиру материјалне штете, као што видимо, разликује губитак на већ постојећим и губитак на будућим материјалним добрима оштећеног, дампним *emergens* и *lucrum cessans*. Нематеријалну штету схвата као повреду у личности оштећеног кроз доживљавање физичких болова, психичких болова и страха. Напомињемо да законодавац није доследан у терминологији кад је реч о психичким боловима. Овај вид нематеријалне штете називан некад душевним боловима.

Регулишући накнаду за претрпљене физичке болове, односно за претрпљени страх, законодавац не наводи посебно случајеве за које допушта новчану накнаду, као што чини у погледу душевних болова.⁵) Најважнији случајеви душевних болова у Закону су посебно наведени. Тако се у члану 200. говори о душевним боловима због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе или права личности и смрти блиског лица, у члану 201. говори се о душевним боловима због нарочито тешког инвалидитета блиског лица, а у члану 202. Закона о душевним боловима лица које је преваром, принудом или злоупотребом неког односа подређености или зависности наведено на кажњиву обљубу или кажњиву блудну радњу, односно о душевним боловима лица према коме је извршено неко друго кривично дело против достојанства личности и морала. Законодавац овде полази од потпуно исправног гледишта да нематеријална штета није умањење животне активности као такве, ни унакажености сама по себи, ни повреда угледа, части и слободе, или права личности као таква. Нематеријална штета испољава се у претрпљеним душевним боловима из наведених разлога, који су због свога интензитета и трајања правно релевантни. Ово је веома значајно с обзиром на то да је око одређивања појма нематеријалне штете било недоумице и у теорији и у пракси⁶) Кад је реч о овом виду нематеријалне штете, напомињемо да законодавац ипак не набраја таксативно све правно релевантне разлоге душевних болова, већ он помоћу формуле „... и права личности“ из чл. 200. Закона оставља отшкринута врата суду да досуђује новчану

⁴) Члан 155. Закона о облигационим односима.

⁵) Најчешћи случајеви физичких болова из наше досадашње судске праксе били би: болови услед телесне повреде, услед оперативних захвата или током лечења због задобијене телесне повреде, болови због дефлорације у случају силовања, порођајни болови у случају трудноће до које је дошло кривичним делом итд. Страх је најчешће последица претеће опасности по живот и здравље оштећеног, опасности изазване од стране штетника. — Опширније о томе: Вицнер, Б., нав. дело, стр. 909.

⁶) Професор Константиновић у Скици за закон о облигацијама и уговори-ма из 1979. године, у члану 124. појмом штете обухватати „повреде права личности; слободе, части, угледа, стида, личног и породичног мира и других личних добара, као и наношење другог физичког или психичког бола (морална или неимовинска штета). — Константиновић, М., Облигације и уговори, Скица за законик о облигацијама и уговорима, Београд, 1969.

накнаду у сваком оправданом случају и да тако у крајњој линији, одређује оквири правне релевантности нематеријалне штете⁷⁾

4. За разлику од материјалне штете, која се накнађује без обзира на њену величину, право на накнаду нематеријалне штете није признато за мање штете. Према одредби из чл. 201. став. 1. Закона о облигационим односима суд може досудити правичну накнаду кад то оправдавају околности случаја „а нарочито јачина болова и страха и њихово трајање”. На овом становишту стајала је и наша судска пракса још давно пре доношења Закона о облигационим односима. Тако је у једној одлуци Врховног суда Босне и Херцеговине из 1960. године решено: „Погрешно је становиште да би сваки бол, па макар био и незнатан, дао оштећеном право на накнаду штете. За разлику од материјалне, услов за право на накнаду штете за претрпљене болове, као посебног вида штете, јесте да је оштећеник трпео болове јаког интензитета. Како је у конкретном случају утврђено да су тужитељеви болови за које тражи накнаду бити и незнатног интензитета и краткотрајни, првостепени суд је основано одбио захтев његове тужбе”⁸⁾

У једној, пак, одлуци Врховног суда Србије из 1982. године стоји: „Оштећени изузетно има право на накнаду неимовинске штете за претрпљене физичке болове због лаке телесне повреде ако су ти болови били јачег или средњег интензитета и ако су дуже трајали”⁹⁾. У погледу утврђивања овог вида штете и одмеравања накнаде у судској пракси заузет је следећи став: „При одмеравању штете за физичке болове треба имати у виду болове претрпљене приликом саме незгоде и болове и друге неугодности за време лечења, док касније болове треба признавати у оквиру накнаде штете због смањења општих животних способности. При накнади штете за физичке болове треба до разумне мере имати на уму и субјективне карактеристике оштећеног”¹⁰⁾

За страх, као вид нематеријалне штете, постављају се такође одређени услови да би био правно релевантан. О томе је Врховни суд Југославије 1968. године заузео следећи став: „За страх као вид душевног поремећаја (поремећај психичке равнотеже) који оштећени трпи, новчана накнада неимовинске штете досуђује се само у случају кад је проузроковани страх нарочито интензиван а пореме-

7) Члан 200, став 1. Закона гласи: „За претрпљене физичке болове, за претрпљене душевне болове, због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе или права личности, смрти блиског лица као и за страх суда ће, ако нађе да околности случаја, а нарочито јачина болова и страха и њихово трајање то оправдава, досудити правичну новчану накнаду, независно од накнаде материјалне штете као и у њеном одсуству”.

8) Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Тж. 296/60, од 27. 9. 1960, из архиве суда — наведено дело према: Станковић, О., Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, стр. 300.

9) Пресуда Врховног суда Србије Рев. 627/82, од 29. 3. 1982, ЗСО књ. 7, св. 3 (1982), одл. 195. Видети и одлуку овог суда ГЖ. 106/7 Гж. 106/79, од 25. 5. 1979, Правни живот, бр. 6-7/1979.

10) Ставови са Саветовања студија грађанских одељења судова опште надлежности у СР Словенији, одржаног 16. и 17. јуна 1973, Информатор бр. 2026, од 8. августа 1973.

ћај њим изазван трајније природе”¹¹⁾ И Врховни суд Словеније се 1973. године начелно изјаснио о овом питању: „За сам страх приликом незгоде и страх у време лечења признаје се накнада штете једино ако је страх био врло интензиван и ако у психи дотичнога оставља трајне последице, односно ако је интензиван страх трајао дуже време (без последица)”¹²⁾

5. Закон о облигационим односима за повреду права личности предвиђа посебну заштиту, најпре кроз неовчану сатисфакцију, у виду објављивања пресуде или исправке, о чему је у члану 199. речено: „У случају повреде права личности суд може наредити, на трошак штетника, објављивање пресуде, односно исправке, или наредити да штетник повуче изјаву којом је повреда учињена, или што друго чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом”. Осим овог вида обештећења, Закон о облигационим односима предвиђа и одговарајућу материјалну сатисфакцију за претрпљене физичке болове, за претрпљене душевне болове и за претрпљени страх, сатисфакцију у виду „правичне новчане накнаде”. Иако говори о новчаној накнади, законодавац овај вид обештећења не поима као новчану накнаду у правом смислу, што се види, између осталог, и из наслова члана 202. Закона, који гласи: „Сатисфакција у посебним случајевима”¹³⁾. Он наиме, полази од исправног гледишта о правној природи ове накнаде као сатисфакције којом се жели оштећеном омогућити прибављање неког задовољства у циљу успостављања његове психичке равнотеже поремећене претрпљеним физичким боловима, психичким боловима или страхом, односно претрпљеним свим овим неугодностима заједно. Још много пре доношења Закона о облигационим односима, о природи ове накнаде у наведеном смислу изјаснио се Врховни суд Босне и Херцеговине: „Тачно је да се тзв. неимовинска штета: страх, бол, унакаженост и сл. не да изразити у новцу, али то не значи да се оштећенику по оцени суда, руковођеног осећањем правичности, не може одредити и досудити извесна свота у новцу за то да би му се омогућило да у накнаду за оно што је претрпео и трпи прибави неко друго задовољство у животу”¹⁴⁾.

У југословенској правној теорији указује се, исто тако, на овакву функцију правичне новчане накнаде нематеријалне штете. То је посебно лепо и инспиративно учинио професор Обрен Станковић речима које заслужују да буду још једном цитиране: „Ми нисмо у стању да изменимо чињеницу да је жртви у једном тренутку проузрокован душевни или физички бол и да учинимо као да она тај бол није трпела. Али ми можемо нешто друго. Ми можемо жртви омогућити да себи прибави извесну пријатност, извесну радост, извесно уживање, неко задовољство у најширем смислу речи и да се тако у њен психички живот унесе један позитиван активан елеме-

¹¹⁾ Правни закључак утврђен на Саветовању судија представника грађанских одељења републичких врховних судова и судија Грађанског одељења Врховног суда Југославије, одржаном 18. и 19. јуна 1968, ЗСО књ. 14, св. 3, одл. 9, стр. 107.

¹²⁾ Видети напомену бр. 10.

¹³⁾ У Скици за законик о облигацијама и уговорима, члан 163 насловљен је са: „Сатисфакција у случају нашошења бола”.

¹⁴⁾ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж. 647/56, од 20. маја 1957, ЗСО књ. 2, св. 2, одл. 370.

нат насупрот болу који је претрпела, односно трпи. То може бити неко чулно, интелектуално или духовно уживање, што ће зависити од укуса и диспозиције жртве и од врсте бола који трпи. Сама жртва ће најбоље знати да оцени какво ће задовољство најуспешније неутралисати бол који трпи. Ми према томе досуђујемо накнаду за неимовинску штету не зато што новац представља њену цену, већ зато што желимо да омогућимо оштећенику да њеним посредством прибави себи неко задовољство и да на тај начин што је могуће потпуније успоставимо ону психичку и емоционалну равнотежу која је постојала пре штетникове радње¹⁵⁾.

За означавање правичне новчане накнаде употребљавају се и други називи: репарација, компензација, сатисфакција, болнина. Овај последњи назив је доста чест у употреби.

У погледу облика новчане накнаде нематеријалне штете значајан је начелни став усвојен на заједничкој седници Савезног суда Југославије, републичких врховних судова, покрајинских врховних судова и Врховног војног суда Југославије, од 7. и 8. маја 1981. године који гласи: „Накнада нематеријалне штете досуђује се у једнократном износ, али може бити досуђена и у облику новчане ренте¹⁶⁾).

Захтев за новчано задовољење у смислу члана 199. Закона не искључује и захтев за новчану накнаду нематеријалне штете у смислу члана 200. и 202. Закона, тј. могућа је кумулирана сатисфакција у виду објављивања пресуде или исправке на трошак штетника, и правичне новчане накнаде¹⁷⁾. Што се тиче кумулирања накнаде материјалне и нематеријалне штете, у Закону је изричито речено да суд може досудити правичну новчану накнаду нематеријалне штете „независно од накнаде материјалне штете као и у њеном одсуству”.

6. С обзиром на тему овога рада, посебно су значајни душевни болови у случају смрти или тешког инвалидитета блиског лица, као вид нематеријалне штете. Душевне болове које у случају смрти или тешког инвалидитета неког лица трпе његови најближи сродници, који су према том лицу осећали посебну наклоност, који су за њега били везани посебним афекцијама, неки правни писци називају штетом у случају повреде афекција према блиским лицима. Они, при томе, разликују иницијалну и посредну жртву, тј. лице које је изгубило живот односно коме је повређен телесни интегритет, с једне стране, и лице које због тога трпи душевне болове, с друге стране¹⁸⁾. Уместо о иницијалној и посредној жртви, има писаца који говоре о директној и индиректној жртви, с тим што се као оштећени у смислу који нас овде интересује појављују такозване индиректне жртве¹⁹⁾. Директна жртва је лице које је умрло или лице које је тешко телесно повређено. Ово последње може се и само појавити са захтевом за накнаду штете, како нематеријалне тако и материјалне.

За означавање нематеријалне штете у виду душевних болова због повреде афекција употребљавају се још неки називи: „шок ште-

¹⁵⁾ Станковић, О., Новчана накнада нематеријалне штете, стр. 31.

¹⁶⁾ Зборник судске праксе, Београд, 1981, бр. 39, одл. 4253.

¹⁷⁾ Стојановић, Д., Нав. дело, стр. 598.

¹⁸⁾ Станковић, О., нав. дело, стр. 122.

¹⁹⁾ Визнер, Б., нав. дело, стр. 921.

те²⁰⁾ или симултане штете²¹⁾. Овај други назив употребљава се с обзиром на то да овде може бити већи број индиректних жртава и да оне заједнички и истовремено трпе душевне болове. Ова штета због повреде афекција, по мишљењу неких правних писаца, представља индиректну нематеријалну штету²²⁾. Већина правника ипак сматра да је овде реч о директној нематеријалној штети коју посредне жртве лично трпе у случају смрти или тешког инвалидитета иницијалне жртве. Повреда афекција у виду душевних болова изазваних смрћу иницијалне жртве представља директну штету без обзира на то што је иницијална жртва у физичком смислу непосредни објект оштећујуће радње. Исто важи и за душевне болове блиског лица у случају тешког инвалидитета иницијалне жртве. И ови болови представљају директну штету иако иницијална жртва услед повреде може бити погођена тешком унакаженошћу и тешким инвалидитетом, губитком појединих органа, појединих телесних функција, и као таква и сама трпети јаке физичке и психичке болове и патње²³⁾.

Друго гледиште је прихватљивије. Мишљења смо да се овде може говорити о иницијалној и посредној, или о директној и индиректној жртви, а не о индиректној нематеријалној штети. Ово је разумљиво ако се има у виду да се као нематеријална штета третира претрпљени душевни бол услед смрти односно тешког инвалидитета, а не сама смрт и инвалидитет као такав.

Правно релевантна шок штета може настати или тако што је оштећено лице непосредно доживело оштећујућу радњу, или тако што је касније сазнало за њу. Шок може бити изазван код мајке која гледа док јој дете гине пред очима, или касније кад чује да јој је дете погинуло. За њено право на накнаду због претрпљених душевних болова то нема значаја.

Међу овим посредним жртвама има и таквих као што су, на пример, родитељи, деца или брачни друг, који трпе веома јаке душевне болове. По интензитету, са њиховим болом не може се мерити већина традиционалних видова нематеријалне штете. Овај бол, чак, може бити јачи од бола саме непосредне жртве, уколико је она преживела. Због тога, Закон о облигационим односима и посвећује посебну пажњу овом облику нематеријалне штете. Он доста детаљно регулише којим лицима и под којим условима треба признати право на новчану накнаду. О томе ће даље бити речи.

II. ЛИЦА КОЈА ИМАЈУ ПРАВО НА НОВЧАНУ НАКНАДУ У СЛУЧАЈУ СМРТИ

а) Уопште о кругу лица којима се признаје право на болнину

1. Смрт проузрокује јаке душевне болове сродницима умирлог који су са њим били емотивно везани. То важи нарочито за његове најближе сроднике са којима је живео заједно и који су своја осе-

²⁰⁾ Стојановић, Д., нав. дело стр. 603.

²¹⁾ Визнер, Б., исто.

²²⁾ Стојановић, Д., исто.

²³⁾ Станковић, О., нав. дело, стр. 150.

ћања према њему испољавали у разноврсним заједничким животним активностима. Којим лицима треба признати право на новчану сатисфакцију за претрпљене болове у том случају? Ово је дуго времена било једно од најспорнијих питања накнаде нематеријалне штете.

После Другог светског рата у југословенском праву, пре свега у судској пракси, није била прихваћена новчана накнада нематеријалне штете. Биле су ретке одлуке судова, и то махом нижих, у којима је ова накнада досуђивана. Међутим, када је после педесетих година у нашој теорији и судској пракси преовладао позитиван став у погледу ове накнаде, стало се на становиште да треба ограничити ово право само на одређени круг лица. Тако у образложењу једне одлуке Врховног суда Хрватске можемо прочитати: „Да би нека особа имала право на накнаду за претрпљене болове иза погибије друге особе, потребно је да је не само доказано да је она претрпела болове већ такође да је била у веома блиском сродству или да је била брачни друг погинуле особе. Сама околност што је неко претрпео болове иза друге особе не даје још право на накнаду за такве болове”²⁴). Изналажење правих критеријума за ово ограничење био је један од најважнијих задатака теорије и праксе, нарочито у периоду пре доношења Закона о облигационим односима. Прихваћени су као најважнији критеријуми: сроднички однос и заједница живота са умрлим лицем.

Први југословенски Нацрт закона о накнади штете из 1951. године извршио је веома велики утицај на нашу судску праксу, између осталог, и у погледу круга лица која имају право на болнину²⁵). У члану 30. овог Нацрта било је предвиђено: „За претрпљене физичке болове, као и за страх, бригу, тугу, жалост и друге душевне болове може суд према околностима случаја досудити правичну новчану накнаду независно од накнаде имовинске штете, као и у одсуству сваке имовинске штете. — Тако у случају смрти лица, суд може досудити члановима његове уже породице, независно од имовинске штете, као и у одсуству имовинске штете, правичну новчану накнаду за њихове душевне болове”.

У Скици за законик о облигацијама и уговорима право на накнаду признаје се члановима уже породице умрлог, с тим што се не каже ко сачињава уже породицу. У ставу 2. члана 163. који носи наслов: „Сатисфакција у случају наношења бола” речено је: „Тако, у случају смрти неког лица, суд може досудити члановима његове уже породице правичну новчану накнаду за њихове душевне болове”.

Нацрт Закона о облигацијама и уговорима из 1976., као и Закон о облигационим односима из 1978. године, у погледу круга лица која имају право на болнину уносе значајне новине у односу на раније законске пројекте. Кад је реч о болнини у случају смрти, поменути Нацрт, као и Закон о облигационим односима, предвиђа да

²⁴) Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 2257/67, из архиве суда — наведена према: Станковић, О., Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, стр. 304.

²⁵) Касније су састављена још два нацрта, један 1960, друге 1961, године. Пројектовани закон о накнади штете из 1961. године, у члану 42. право на накнаду неимовинске штете у случају смрти признаје, такође, члановима уже породице.

суд може досудити правичну новчану накнаду за њихове душевне болове члановима уже породице умрлог (брачном другу, деци и родитељима), као и његовој браћи и сестрама, односно његовом ванбрачном другу, ако је између њих и умрлог постојала трајнија заједница живота²⁶⁾.

3. У југословенској судској пракси био је у почетку знатно ограничен круг лица која имају право на болнину, али се он временом ипак ширио. Обухватао је најпре само брачног друга и децу, и то децу одређеног узраста, а затим и родитеље умрлог²⁷⁾. Касније је то право, под одређеним условима, признато и браћи и сестрама као и ванбрачном другу умрлог. У вези с тим значајно је поменути правни закључак усвојен на Саветовању судија представника грађанских одељења републичких врховних судова и судија Грађанског одељења Врховног суда Југославије одржаном 18 и 19. јуна 1968. у Врховном суду Југославије, којом приликом је закључено: „Накнада неимовинске штете за случај смрти настрадалог блиског сродника досуђује се ужој породици. Ужу продицу сачињавају: брачни друг, родитељи и деца настрадалог лица. Накнада се може досудити и његовој браћи и сестрама као и ванбрачном другу, ако је између њих и настрадалог лица постојала трајна заједница живота. Ова накнада досуђује се смо под условом да наведена лица стварно трпе интензиван и трајан душевни бол²⁸⁾. Овај начелни став био је од великог значаја за даљу судску праксу, као и при доношењу Закона о облигационим односима.

б) Брачни и ванбрачни друг умрлог лица

1. Према Закону о облигационим односима, у случају смрти неког лица суд може досудити његовом брачном другу, као члану уже породице, правичну новчану накнаду за претрпљене душевне болове. Ово становиште прихваћено је у свим наведеним законским пројектима, у нашој правној теорији и судској пракси. Овде се полази, наиме, од општепознате и признате чињенице да брачни друг умрлог трпи јаке душевне болове због губитка свог животног сапутника, и да у том случају новчана сатисфакција налази пуно оправдање. Међутим, постојање душевних болова који оправдавају новчану сатисфакцију не претпоставља се, већ то треба доказати у сваком конкретном случају. При томе, рођење заједничке деце у браку, дужина трајања брачне заједнице и године старости не могу бити одлучујуће чињенице при утврђивању постојања и интензитета душевних болова. У нашој судској пракси познат је случај у коме је суд стао на становиште „да тужиоцу не треба досудити никакву накнаду у новчаном износу због претрпљених душевних болова услед изненадне смрти његове брачне другарице, а ово због тога што је тужилац са погинулом супругом био у браку кратко време (непуне

²⁶⁾ Члан 201, ст. 1, 2. и 4. Закона о облигационим односима; члан 177, став 1, 2. и 4. Нацрта закона о облигацијама и уговорима, Београд, 1976.

²⁷⁾ Пресуда Врховног суда Србије Гж 324/66, из архиве суда.

²⁸⁾ ЗСО књ. 14, св. 3, стр. 107.

две године); што нису имали деце, и што тужилац као млађи човек може засновати нову брачну заједницу", које Врховни суд Југославије није прихватио. У образложењу пресуде Врховног суда Југославије тим поводом речено је следеће: „Овакво становиште представља неправилну, несигурну и произвољну оцјену личних односа, узајамне љубави и међусобне оданости брачних другова у току њиховог заједничког живота у браку и, доводећи све то у зависност од дужине трајања брака и година живота, коначно негира опште позната и призната начела о душевном болу због смрти блиског лица и оправданости захтева за накнаду нематеријалне штете. При томе треба имати у виду да, према искуствима из свакодневног живота, емоционална приврженост, осећање љубави и поштовања, жалост због болести и душевни бол и патња због смрти... могу бити у највећој мери изражени баш код млађих особа, па и код сасвим младих"²⁹⁾.

Мишљења смо да је суд у праву кад сматра да чињеница да је брак кратко трајао, да супружници нису имали деце и да преживели брачни друг као млађи човек може засновати нову брачну заједницу нису довољан основ за искључење права преживелог брачног друга на накнаду штете за претрпљени бол³⁰⁾.

Ако је брачна заједница већ дуже времена раскинута, брачном другу не припада право на накнаду штете за жалости услед губитка (смрти) брачног друга³¹⁾. Формално постојање брака у случају кад је фактичка заједница престала и узајамне осећајне везе усахле, ниуком случају не може бити довољно за остваривање права на новчану сатисфакцију.

2. Закон о облигационим односима право на новчану накнаду за претрпљене душевне болове признаје и ванбрачном другу умрлог, под условом да је између њега и умрлог постојала трајнија заједница живота. То није случај са поменутиим Напртом закона о накнади штете и Скицом за законик о облигацијама и уговорима.

И у нашој судској пракси, све до заузимања начелног става у Врховном суду Југославије 1968. године, није признавана накнада за претрпљене душевне болове лицу из ванбрачне заједнице. „Ванбрачни друг не спада у круг лица која имају право на накнаду штете због претрпљеног психичког бола због смрти свога ванбрачног друга", речено је у једној одлуци Врховног суда Југославије из 1964. године³²⁾, а слично се могло прочитати у образложењима бројних одлука из овог периода. Међутим, над формалним разлогом превладавали су аргументи који се тичу суштине односа у ванбрачној заједници: дугогодишњи живот у ванбрачној заједници, стабилност, хармонија, рабање деце, њихово подизање, школовање и васпитавање за корисне чланове друштва. Ово су били одлучујући разлози којима су

²⁹⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 235/67, од 8. децембра 1967, ЗСО књ. 13, св. 1, одл. 40.

³⁰⁾ Тако и Цигој С., Основи и границе неимовинске штете, Симпозиј о проблематици неимовинске штете, Порторож, 1977, стр. 45.

³¹⁾ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 394/69, од 3. 4. 1970, ЗСО књ. 16, св. 1, одл. 46.

³²⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Рев 2395/64, Билтен судске праксе Врховног суда Србије, бр. 5/65, стр. 27. У истом смислу и пресуда Врховног суда Хрватске Гж 2257/67, из архиве суда.

се даље руководили наши судови досуђујући ванбрачном другу правичну новчану накнаду за претрпљене душевне болове. Прихватајући овакво гледиште Врховни суд Босне и Херцеговине у једној пресуди из 1971. године каже: „Погрешно је становиште туженог да протужитељици као ванбрачној жени погинулог не припада право на накнаду штете за претрпљене душевне болове због смрти ванбрачног мужа, јер такво право припада и ванбрачној жени ако је са погинулим живела у заједници и ако је услед његове смрти заиста трпела душевни бол. Утврђено је пак у првостепеном поступку, а то се ни у жалби не побија да је првотужитељица са погинулим непрекидно живела у ванбрачној заједници 19 година и да је у тој њиховој заједници рођено петоро деце. Према томе, чињенице да је ова тужиља живела са погинулим у ванбрачној заједници кроз напријед наведено време, те да је након његове смрти остала сама са четворо малолетне деце, несумњиво упућује на то да је она услед трагичне и изненадне смрти свога мужа претрпјела и да ће и убудуће трпети душевне болове у оном интензитету који оправдава досуђивање накнаде за тај вид штете”³³⁾.

б) Деца умрлог лица

1. У случају смрти лица за коју је неко други одговоран, право на накнаду у виду болнине могу имати и деца умрлог, као чланови уже породице. То је и пре доношења Закона о облигационим односима било неспорно у нашем праву.

2. Кад је реч о малолетној деци, у нашој судској пракси дуго је владало мишљење да у сваком конкретном случају треба ценити да ли су она, с обзиром на свој узраст и психичко-емоционалну развијеност у време смрти родитеља, била способна за доживљавање дубљих и трајнијих боловања за које траже накнаду. При томе је одређивана доња старосна граница стицања овакве способности, и била је различито утврђена од стране појединих републичких врховних судова³⁴⁾. Кретала се од осам до шест, односно четири године у изузетним случајевима.

О разлозима због којих се ишло на снижавање доње старосне границе на пет година, Врховни суд Југославије указао је у образложењу једне своје одлуке још 1961. године. Том приликом рекао је следеће: „... Није у питању накнада за тренутни поремећај осећања услед сазнања о смрти родитеља, већ треба сматрати да је у питању накнада за губитак родитељске нежности, неге и пажње, као и моралне потпоре и васпитног залагања, што све нормално пружа родитељ детету до његова пуна узраста а што се и објективно као сигур-

³³⁾ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 435/71, од 8. 11. 1971, ЗСО књ. 17, св. 1, одл. 21.

³⁴⁾ Врховни суд Црне Горе Гж 185/58, од 31. 12. 1958. — 8 година; Врховни суд Србије Рев. 2106/59, од 9. 3. 1960. — 7 година; Врховни суд Хрватске Гж 1996/59, од 20. 10. 1959. — 6 година; Врховни суд Хрватске Гж 1011/60, од 23. 9. 1960. — Врховни суд Југославије Рев. 2395/64, Врховни суд Србије — Одељење у Новом Саду Гж 466/64. — 5 година; Врховни суд Србије Рев. 1366/64, од 2. 10. 1964. — 4 године.

но може претпоставити. Уосталом није нелогично оправдано претпоставити да дете временом почиње да осећа извесну празнину због губитка родитеља, а што утиче на психичко стање у виду извесног слабљења усредсређености при учењу у школи и стручном уздизању. Сама пак накнада у новцу има своје оправдање у томе што као средство омогућује да се одговарајућим материјалним мерама ублажи тако и у свим видовима настали губитак услед смрти родитеља. То је и разлог да се накнада досуди одмах и за будућност јер само тако и могу да се реално и на време ублаже последице губитка које неминовно имају да настану и у будућности настају³⁵⁾.

Сасвим малој деци није досуђивана новчана накнада на име претрпљених душевних болова³⁶⁾.

Овакав став у погледу одређивања доње старосне границе малолетника, испод које му се не признаје право на овај вид накнаде, изражен је и у правном закључку усвојеном у Врховном суду Југославије 1968. године који гласи: „Приликом суђења о захтеву детета за новчану накнаду неимовинске штете у сваком конкретном случају пени се да ли је дете с обзиром на његову доб (узраст) и психичко-емоционалну развијеност способно за доживљавање бола за који тражи накнаду. — Садашња судска пракса узима, по правилу, да та способност настаје око шесте, а изузетно око пете или четврте године живота детета³⁷⁾).

3. Даљи развој права које се тиче накнаде у виду болнине малој деци кретао се, у судској пракси, у правцу третирања ове нематеријалне штете као једног специфичног облика штете, која се не своди пре свега на претрпљене јаке душевне болове због смрти родитеља, већ обухвата и оне негативне последице које настају због губитка љубави, неге и другог старања родитеља. Осим тога, овај вид нематеријалне штете не оцењује се само с обзиром на тренутак у коме је дете сазнало за смрт родитеља, већ се тај губитак посматра као будућа нематеријална штета у виду душевних патњи³⁸⁾.

Врховни суд Словеније у том погледу ишао је нешто испред Врховних судова осталих република. Он је, наиме, на Саветовању судија грађанских одељења судова опште надлежности, одржаном 1973. године, усвојио начелан став који гласи: „Малолетној деци припада у случају смрти родитеља накнада штете за губитак родитеља без обзира на то да ли су у часу његове смрти способна схватити губитак. У оквиру ове одштетне ставке старијој деци која су имала душевне патње због губитка родитеља признаје се такође накнада штете за душевне болове због смрти родитеља³⁹⁾).

³⁵⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 2194/61, из архиве суда — наведено према: Станковић, О., Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада, стр. 306; Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 818/63, од 12. јуна 1963; — из архиве суда.

³⁶⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 150/68, од 19. јула 1968, ЗСО књ. 13, св. 4, одлука 390; Пресуда Врховног суда Војводине Гж 1032/74, Гласник Адвокатске коморе Војводине бр. 2/1975.

³⁷⁾ ЗСО књ. 14, св. 3, одлука 9, стр. 107.

³⁸⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Гж 32/71, од 19. јула 1971, ЗСО књ. 16, свеска 3, одлука 339; Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 2217/75, од 31. марта 1976, Преглед судске праксе бр. 9/1976.

³⁹⁾ „Информатор” бр. 2026, од 8. августа 1973.

4. И у нашој правној теорији преовлађивало је гледиште да треба брисати доњу старосну границу која је одређивала досуђивање накнаде нематеријалне штете, малолетној деци. По мишљењу професора Цигоја, код сасвим мале деце реч је о једној посебној врсти штете, коју је он назвао под свесном. Дете не трпи болове само када сазна за смрт једног или оба родитеља, већ знатно пре тога. Оно трајно губи негу, нежност, старање, моралну подршку, те тако важне моралне компоненте које битно утичу на раст и васпитање детета. Овде се очигледно ради о нематеријалној штети, нешто друкчијој него што су болови⁴⁰⁾. Разлози које овај аутор наводи веома су убедљиви и у потпуности оправдани, те их, с тога, треба прихватити.

5. Руковођен снагом аргумената који су све више истицани у правној теорији, а на иницијативу Врховног суда Словеније, Савезни суд је на Седмој заједничкој седници овога суда, републичких врховних судова и врховног војног суда, одржаној 15. децембра 1977. године у Београду, утврдио начелан став, по коме дете има право на накнаду неимовинске штете за душевне болове због смрти родитеља без обзира на његов узраст, па чак и кад је рођено после смрти родитеља. Овде треба водити рачуна о душевним патњама које ће дете трпети у току развоја⁴¹⁾.

Овакав став суда дошао је до изражаја и у одредби из члана 203. Закона о облигационим односима, у којој је прописано да суд на захтев оштећеног може досудити накнаду и за будућу нематеријалну штету ако је по редовном току извесно да ће она трајати и у будућности.

Што се тиче права нерођеног детета на накнаду нематеријалне штете у случају смрти једног или оба родитеља, мишљења смо да је потпуно прихватљиво и дубоко хумано гледиште суда који му ово право признаје, и да у том смислу треба примењивати законска правила која се тичу накнаде нематеријалне штете, без обзира што у Закону о облигационим односима није изричито казано.

6. Осим брачној деци, сматрамо да право на накнаду у виду болнине треба признати и ванбрачној деци умрлог, којима је очинство утврђено, разуме се уколико је између њих и умрлог родитеља постојала заједница живота, схваћена у ширем смислу, и уколико ванбрачна деца заиста трпе душевне болове. Само утврђено очинство не би било довољно за закључак о постојању душевних болова, односно за досуђивање новчане накнаде⁴²⁾. По нашем мишљењу, у овом случају могло би се сходно применити и правило о накнади будуће нематеријалне штете из члана 203. Закона о облигационим односима. У Закону о облигационим односима све ово додуше није изричито речено, али је овакво решење потпуно у складу са правним третманом ванбрачног детета у нашем праву⁴³⁾.

⁴⁰⁾ Цигој, С., Основи и границе неимовинске штете, Симпозијум о проблематици неимовинске штете, Порторож, 1977, стр. 16.

⁴¹⁾ ЗСО књ. 3, св. 2. (1978).

⁴²⁾ Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 1387/64, од 16. октобра 1964, ЗСО књ. 9, св. 3, одлука 311.

⁴³⁾ У члану 190. ст. 4. Устава СФРЈ из 1974. године речено је: „Деца рођена ван брака имају иста права и дужности као и деца рођена у браку”.

7. Да ли поред брачне и ванбрачне деце ово право могу остваривати пасторак и пасторка? По једном гледишту, које је изражено у пракси, не могу, јер не спадају у ужу породицу коју сачињавају само брачни друг, деца и родитељи⁴⁴). По другом гледишту, пасторка има право на накнаду за душевне болове које је претрпела због смрти очуха с којим је заједно живела и била с њим повезана као да је његово дете.⁴⁵) Мишљења смо да овде треба да буде одлучујући критеријум истинитост и интензитет болова, и да треба подржати друго гледиште, које је далеко правичније са становишта оштећеног лица.

г) Родитељи умрлог лица

1. Закон о облигационим односима признаје право на болничну и родитељима умрлог лица, као члановима уже породице (члан 201. став 1.). Сматрамо да је то правилно, јер је реч о сродницима између којих постоји најтешња веза, чак и онда кад погинули није живео у заједници са родитељима. По нашем мишљењу, погрешно је ускратити родитељима новчану сатисфакцију само зато што је усмрћени имао брачног друга и децу. С друге стране, ово право треба признати и једном и другом родитељу појединачно иако то у Закону није изречито казано. Тога мишљења су и наши судови. У једној одлуци Врховног суда Аутономне покрајине Војводине из 1960. године речено је: „Мати има право да остварује накнаду нематеријалне штете од штетника чијим је пропустом погинуло њено дете, без обзира на то што и отац детета остварује у своје име исту накнаду штете, јер су обоје губитком детета претрпели психичке болове“⁴⁶).

2. У пракси је постављено питање да ли маћеха има право на накнаду за претрпљене душевне болове због смрти пасторка. О томе се потврдно изјаснио Врховни суд Босне и Херцеговине у једној одлуци још 1969. године, и досудио маћехи новчану накнаду пошто је утврдио да је она живела у заједници са погинулим пасторком, да је он био дужан да је издржава, и да су односи између њих били као односи између мајке и сина⁴⁷).

Мишљења смо да сроднички однос, који је у судској пракси, а и у Закону о облигационим односима, прихваћен као одлучујући за признавање накнаде штете због жалости за умрлим блиским лицем, не треба третирати превише уско. Треба, пре свега, имати у виду истинитост и интензитет болова и, с тога, накнаду штете признати и лицу које је у ужем сродству по тазбини, на пример маћехи, очуху, или пак, усвојоцу.

⁴⁴) Пресуде Врховног суда Србије Гж 2024/66 и Гж 3221/66, Билтен судске праксе Врховног суда Србије бр. 9/1967, стр. 26. и 23.

⁴⁵) Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 4285/76, од 2. 12. 1977, ЗСО књ. 3, св. 2, одл. 187 (1978).

⁴⁶) Пресуда Врховног суда ААПВ Гж 829/60, Гласник Адвокатске коморе АПВ бр. 6/61.

⁴⁷) Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 1046/69 од 28. 10. 1970, ЗСО књ. 16, св. 3, одл. 336.

3. У пракси је такође постављено питање да ли овакву накнаду могу остваривати и деда и баба. Мислимо да могу, под условом да стварно трпе јаке душевне болове. А да их они заиста трпе, неће бити тешко доказати у највећем броју случајева, нарочито у условима у којима баба и деда често замењују деци родитеље у чувању, подизању, старању о њима и васпитању. Врховни суд Хрватске стао је на становиште „да дјед и бака могу тражити сатисфакцију за претрпљене болове због смрти унука и то сасвим изнимно, тј. ако су с њим живели у заједничком кућанству и ако су му замењивали родитеље, или ако су иначе на посебан начин били с њиме присно повезани”⁴⁸⁾.

д) Браћа и сестре умрлог лица

1. Нацрт Закона о накнади штете из 1951. и Скица за законик о облигацијама и уговорима из 1969. овим лицима не признаје право на болнину. По закону о облигационим односима, међутим, правична новчана накнада за претрпљене душевне болове може се досудити и браћи и сестрама, ако је између њих и умрлог постојала трајнија заједница живота (члан 201, став 2).

2. Наведено правило из Закона о облигационим односима изграђивано је постепено у нашој судској пракси. У почетку су овакви захтеви одбијани, са образложењем да браћа и сестре не спадају у ужу породицу. Касније су им наши судови, на пример Врховни суд Босне и Херцеговине, ово право признавали, под условом да усмрћеник за собом није оставио ни родитеље, ни децу, ни брачног друга⁴⁹⁾. Врховни суд Хрватске, као и Врховни суд Југославије, досуђујући им болнину, стали су на становиште да право браће и сестара не треба да буде искључено постојањем сродника у првом степену. О томе је у образложењу једне пресуде Врховног суда Хрватске, коју је потврдио Врховни суд Југославије, речено: „Неоправдано жалба истиче да није било места досуђивати тужитељу малодобном С. Б. болнину због погинуле сестре, јер да то имају право тражити амо сродници у првом степену а остали тек ако ових нема”⁵⁰⁾.

3. Друго ограничење које је од стране наших судова било постављено у пракси јесте постојање обавезе издржавања браће и сестара од стране умрлог⁵¹⁾. Врховни суд Југославије, међутим, тај услов не тражи, о чему је у једној одлуци рекао: „Право брата односно сестре на накнаду за душевни бол због смрти брата односно сестре, за коју је одговорно треће лице, није условљено постојањем између њих законске обавезе на издржавање. То право зависи од по-

⁴⁸⁾ Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 5263/72, од 21. 5. 1974, Информатор, бр. 2142 од 18. новембра 1974. године.

⁴⁹⁾ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 83/69, од 25. 3. 1969, Билтен судске праксе Врховног суда Босне и Херцеговине за период 1. 7. 1968. до 30. 6. 1969, Сарајево, 1969.

⁵⁰⁾ Пресуда Врховног суда Хрватске Гж 2101/64, потврђена од стране Врховног суда Југославије пресудом Рев. 3273/64, из архиве суда.

⁵¹⁾ Пресуда Врховног суда Србије Гж 2147/63 од 23. 11. 1963, Зборник судске праксе из грађанског права, Београд, 1972, бр. 510.

стојања заједнице живота поменутих сродника и постојања душевног бола извесног степена због смрти брата односно сестре⁵²).

И по нашем мишљењу, законска обавеза издржавања не треба да буде услов за остваривање права на болнину. О међусобној економској зависности браће и сестара и упућености једних на друге у том погледу, треба водити рачуна приликом оцене о постојању заједнице живота, приликом оцене њихових међусобних односа уопште, све то у циљу одлучивања о постојању интензивног и трајног душевног бола, који представља услов *sine qua non* за досуђивање новчане накнаде.

4. Што се тиче постојања заједнице живота, судска пракса је одавно јединствена у томе да је ово битан услов. Овакво становиште израчено је и у закључцима усвојеним на Саветовању у Врховном суду Југославије 1968. године⁵³). И то је неспорно. Међутим, кад је реч о овоме услову, поставило се питање како треба схватити постојање трајније заједнице живота. По мишљењу Врховног суда Босне и Херцеговине, живот у заједничком домаћинству не подразумева стално физичко присуство свих чланова, већ је довољно да се они понашају као чланови заједнице, и да су економски упућени једни на друге. Тако је у једном случају досудио накнаду на име душевних болова за настрадалим братом, који је живео и радио у другом месту, али је преживелом брату и његовој деци редовно слао или доносио новац и одећу⁵⁴). У једном другом случају признао је право на болнину тужиоцу, као староцу погинулог брата, будући да су рано остали без родитеља, без обзира на повремена лутања погинулог, јер је међу њима постојала јака братска веза⁵⁵).

На тој линији кретала се наша судска пракса и после доношења Закона о облигационим односима. Врховни суд Хрватске у једној одлуци из 1980. године нашао је да постоји заједничко домаћинство између сестре и брата који је после развода остао у свом стану, будући да су се брат и сестра свакодневно заједнички хранили и подмиривали друге заједничке потребе, односно били потпуно упућени једно на друго. „Тужитељица, као неудата и без средстава за живот, овисила је о помоћи брата, а с друге стране и брат, као болестан човек и самац (глувонем и поремећен у равнотежи) овисио је о свакодневној нези и раду тужитељице⁵⁶).

О овом питању изјаснио се Врховни суд Хрватске у још једној одлуци⁵⁷). У том случају, решавало се по захтеву за новчану са-

⁵² Пресуда Врховног суда Југославије Гж 16/71, од 2. 6. 1971, ЗСО књ. 16, св. 2, одл. 203.

⁵³ ЗСО књ. 14, св. 3, стр. 107. У том смислу и пресуда Врховног суда Србије — одељење у Новом Саду Гж 78/67, Збирка судских одлука из грађанског права, Београд, 1972, стр. 524; Пресуда Врховног суда Војводине Гж 1742/71, од 15. 5. 1972, Зборник судске праксе, Београд, 1972, бр. 7-8, стр. 496.

⁵⁴ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 67/69, од 26. августа 1969, ЗСО књ. 14, св. 4, одл. 151.

⁵⁵ Пресуда Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 1842/70, од 12. 12. 1971, ЗСО, књ. 17, св. 1, одл. 20.

⁵⁶ Пресуда Врховног суда Хрватске Рев. 333/80, од 26. 3. 1980, ЗСО књ. 5, св. 1, одл. 52, стр. 144.

⁵⁷ Решење Врховног суда Хрватске Рев. 1680/81, од 20. 1. 1981, ЗСО књ. 7, св. 1, одл. 34 (1982).

тисфакцију за душевне болове због смрти брата који је, као дете заосталог душевног развоја, био смештен у установу за ретардирану децу и омладину. Првостепени суд је закључио да су тужиоци трпели интензивне и трајне душевне болове и да им, с тога, припада сатисфакција, иако између њих и покојног брата није могла постојати трајнија заједница живота, будући да је брат био три године пре своје смрти у поменутој установи.

Другостепени суд је заузео став да брату и сестрама у овом случају уопште не припада право на сатисфакцију за претрпљене душевне болове, управо због непостојања трајније заједнице живота. Усвајајући ревизију тужилаца Врховни суд Хрватске резонувао је на следећи начин: „... Ревизијски приговор да је између брата и сестара (тужиља) ипак постојала трајнија заједница живота могло би бити оправдан овисно о томе да ли је смештај М. представљао његово трајно одвајање од обитељи и да ли су тужитељи били животно повезани с братом и не само док је још био у родитељској кући, већ и у вријеме његовог боравка у специјалној установи, односно код туженог. Наиме, околност да је М. последње три године живота био смјештен у таквој установи, сама за себе, још не говори у прилог закључку да је између њега и тужитеља односно његовог брата и сестара прекинута трајнија заједница живота, јер се таква заједница могла одржавати кроз честа посјеђивања, помоћ М. куповањем потребних ствари и опћенито бригом за њега, све иако је био задње три године смештен у специјалну установу у којој као таквој није морао трајно остати, поготово ако је тај смештај имао и одређену рехабилитациону сврху и давао извесне наде за његов повратак у обитељску средину”.

Сматрамо да је овакво резонување суда правилно, јер оно иде ка суштини односа између браће и сестара, и не просуђује о постојању заједничког живота једнострано.

II. ЛИЦА КОЈА ИМАЈУ ПРАВО НА НОВЧАНУ НАКНАДУ У СЛУЧАЈУ ТЕШКОГ ИНВАЛИДИТЕТА

1. Нема сумње да и у случају тешке телесне повреде, нарочито ако је она имала за последицу унакаженост или тежак инвалидитет једног лица, његови блиски сродници трпе душевне болове и патње. Намеће се питање да ли им треба по овом основу признати право на новчану сатисфакцију или не. У Нацрту закона о накнади штете из 1951. и у Скици за законик о облигацијама и уговорима из 1969. то право није им признавао. Закон о облигационим односима, међутим, прописује правило по коме, и случају нарочито тешког инвалидитета неког лица, суд може досудити његовом брачном другу, деци и родитељима, као и ванбрачном другу, ако је са повређеним живео у трајнијој заједници, правичну новчану накнаду за њихове душевне болове⁵⁸).

⁵⁸) Члан 201, став 3, и 4. Закона. У Нацрту закона о облигацијама и уговорима из 1976. ово право било је предвиђено за брачног друга, родитеља и за ванбрачног друга (члан 177, став 3. и 4.).

2. У југословенској судској пракси дуго је преовладавало мишљење да само смрт једног лица може бити основ за накнаду болнине блиским сродницима, а не и његова телесна повреда. Навешћемо неколико судских одлука у којима је такав став изражен. „Члановима уже породице не припада право на накнаду неимовинске штете за бол и страх који трпе због телесне повреде оштећеног ако је оштећени остао у животу, без обзира на тежину и последице повреде”⁵⁹). У једној другој пресуди речено је: „Родитељи несумњиво трпе психичке патње због тога што је њихов малолетни син кривичном другога остао без оба ока, али по правилима имовинског права они немају право на накнаду за овај вид неимовинске штете”⁶⁰). И у једној пресуди Врховног суда Југославије изражено је исто мишљење: „Према правним правилима имовинског права накнада за душевне болове припада члановима уже породице за случај смрти блиског сродника, а не и за случај телесне повреде блиског сродника. Захтев блиских сродника да им се накнади неимовинска штета у случају повреде блиских сродника, нема упориште у позитивним законским прописима, па ни у прописима који су били на снази пре 6. априла 1941. година”⁶¹). Иако се овакво решење као правило, може прихватити, мишљења смо да упориште за то не треба тражити у предратним прописима, јер није тражено и у неким другим питањима која се тичу накнаде нематеријалне штете, о којима је овај суд одлучивао у то време.

3. У судској пракси ипак су чињени извесни изузеци. По мишљењу Врховног суда Југославије „кад дете претрпи телесну повреду од моторног возила родитељи могу захтевати накнаду штете на име претрпљеног бола само ако је повреда такве природе да је могла изазвати велике и јаке душевне болове и патње родитеља”, односно таква да је доводила у опасност живот детета⁶²). И по схватању Врховног суда Босне и Херцеговине, родитељима треба признати право на болнину „само у изузетним случајевима кад се несумњиво утврди да је и сам родитељ, због тешке телесне повреде свог детета, претрпео повреду личног интегритета у виду психичке трауме неуобичајеног интензитета, која би кроз дужи временски период знатно пореметила његову психичку равнотежу, те код родитеља изискивала и потребу лекарске интервенције”⁶³).

Врховни суд Словеније је, на саветовању 1973. године, о овом питању заузео начелан став: „Изузетно се признаје накнада штете за душевне болове због телесних оштећења блиског сродника ако су физичке и психичке последице телесних озледа такве да у ствари

⁵⁹) Одељење Врховног суда у Новом Саду Гж 200/65, из архиве суда.

⁶⁰) Пресуда Врховног суда Србије Гж 2487/67, из архиве суда.

⁶¹) Пресуда Врховног суда Југославије Рев. 298/68, од 21. 10. 1969, ЗСО, књ. 15, св. 1, одл. 29.

⁶²) Врховни суд Југославије Рев. 254/67, од 29. 2. 1968, ЗСО књ. 13, св. 1, одл. 44. Видети и пресуду Врховног суда Србије — одељење у Новом Саду Гж 1473/68 од 10. 1. 1969, из архиве суда.

⁶³) Решење Врховног суда Босне и Херцеговине Гж 899/73, од 4. 10. 1973, ЗСО књ. 1, одл. 52 (1976). Тако и Врховни суд Хрватске Гж 1378/75, од 18. 3. 1976, Преглед судске праксе у години 1976, Загреб, српањ 1976, одл. бр. 128, стр. 26.

значе уништење личности оштећенога. Ова накнада штете припада брачном другу, родитељима и деци оштећенога који га лично издржавају и при томе трпе снажне душевне болове”.

4. У пракси је постављено питање да ли накнада болнине по овом основу припада блиским сродницима и онда када се непосредно повређеном лицу, због његових нарочито тешких физичких оштећења која су имала за последицу уништење можданих центара, не може досудити новчана накнада, јер оно не осећа болове⁶⁴). Мишљења смо да на ово питање треба одговорити потврдно. Постојање душевних болова непосредне жртве не треба да буде услов за остваривање права на болнину блиских сродника. Блиски сродници повређеног, који живе у заједници са њим, трпе свакако јаке душевне болове, чак јаче и дуготрајније него у случају смрти. Због тога им треба признати право на болнину независно од тога да ли се такво право признаје непосредној жртви.

5. Концепција према којој се, под одређеним условима, признаје право на новчану накнаду за претрпљене душевне болове и лицима која су блиски сродници повређеног: брачном другу, деци и родитељима, као и ванбрачном другу, постепено је добијала афирмацију у пракси и теорији, да би коначно, потпуно заслужено, добила одговарајуће место у Закону о облигационим односима.

⁶⁴) ЗСО књ. 5, св. 4, одл. 281 (1980).

LES PERSONNES PROFITANT DU DROIT A L'INDEMNITE
PECUNIAIRE DE DOMMAGES NON MATERIELS EN CAS
DE DECES OU D'INVALIDITE COMPLETE

Résumé

1. L'indemnité pécuniaire de dommages non-matériels est permise dans la Législation yougoslave sur un plan bien plus vaste qu'elle ne l'était avant la Deuxième guerre mondiale. D'après la Loi des obligations de 1978, les aspects juridiquement reconnus des dommages non-matériels sont: les douleurs physiques, les douleurs psychiques la peur. Les formes les plus graves des douleurs psychiques sont traitées a part par le législateur. C'est ainsi que l'article 200 de la Loi traite le cas des douleurs psychiques ayant en vue que ces dernières proviennent à cause de l'atténuation de l'activité vitale, de l'état de laideur, la réputation compromise, l'honneur compromis, le manque de liberté ou du droit personnel ou la mort d'une personne très proche. Dans l'article 201, on parle des douleurs psychiques provenant de l'invalidité très grave d'une personne très proche, alors que dans l'article 102, on parle des douleurs psychiques des personnes qui, par tromperie, par contrainte ou par abus de confiance, grâce à des rapports de dépendance, ont été forcées à un acte de débauche ou de prostitution, c'est-à-dire, des douleurs psychiques d'une personne qui a été elle-même victime d'un acte criminel contre sa dignité personnelle et morale.

2. La Loi des obligations traitant les rapports humains, pour la violence des droits de l'homme, prévoit une protection particulière portée à la personne endommagée, par une satisfaction non pécuniaire, qui consiste à la publication du verdict ou de la correction. A part cela, la loi prévoit aussi une indemnisation pécuniaire équitable, comme satisfaction, que le tribunal peut adjuger si les circonstances du cas le justifient et surtout si l'intensité des douleurs et de la peur et leur durée les justifient. L'auteur estime tout à fait correcte l'attitude de la pratique judiciaire sur la possibilité dont dispose le tribunal de rendre le jugement sur l'indemnisation du dommage non matériel en forme de rente pécuniaire.

3. Quand il s'agit de douleurs psychiques en cas de décès ou d'une invalidité complète d'une personne proche, l'auteur estime que ce dommage est direct, éprouvé par des victimes indirectes d'un acte d'endommagement.

4. Quant aux personnes auxquelles il faudrait reconnaître le droit à l'indemnité pécuniaire équitable, il faudrait, selon l'opinion de l'auteur, que la parenté et le fait même d'avoir vécu en commun avec le disparu ou avec la personne atteinte d'une grave invalidité, soient décisifs. Ce droit doit être reconnu aux membres de la famille: à l'époux, aux enfants et aux parents, ainsi qu'aux frères et soeurs et à l'époux non légitime si entre lui et le disparu ou l'endommagé, il y a eu une vie en commun durable.

Selon l'opinion de l'auteur les liens de parenté pris comme décisifs pour la reconnaissance des dommages-intérêts ne devraient pas être considérés d'une façon trop restreinte, mais plutôt avoir en vue l'intensité des douleurs et leur véridicité. Sous certaines conditions, il faudrait reconnaître aussi le droit à l'indemnité pour la douleur psychique à l'enfant naturel, à l'enfant adopté, à l'enfant dont on a épousé la mère ou le père, en secondes noces, au fils adoptif au père extra-conjugal, et même au grand-père et à la grand-mère.

